

Teemaleht

2

2008

INTEGRATSIOON EESTIS

Siim Krusell

Pärast Teist maailmasõda muutus Eesti rahvastiku koosseis 20. sajandi lõpuks monoetnilisest multi-etniliseks. Migratsioon Eestisse toimus käsikäes laieneva rasketööstusega ja siia elama asumise soodustamine oli kooskõlas poliitilise joonega. Eesti okupatsiooni ajal oli üks eesmärke järkjärgult kujundada välja keelelis-kultuuriline ruum, kus põhiosa ei oleks Eesti kultuurile omastel normidel ja tavadel, vaid need asendus põhiliselt venekeelse dominandiga nõukogude kultuuriga.

Eesti keele oskus ja suhtumine selle kasutusse	3
Kultuurinormid ja tavad	4
Tööturg ja haridussüsteem	5
Identiteet ja ühiskondlik kaasatus	5
Kokkuvõtteks	7

Eesti elu hakkasid ilmestama kahe rahvastikugrupi erinevad arusaamad, väärtushinnangud, kultuuriloomed — ühelt poolt küllaltki terviklik Eesti ja teisalt killustunud venekeelse dominandiga kultuuriruum.

Eesti Vabariigi restitutsiooniga kaasnesid suured muutused kõigis elusfäärides. Restruktureeriti majandus, ümber korraldati institutsionaalne raamistik. Riigis *de facto* ametliku keele staatusega olnud vene keele vahetas välja eesti keel. Taas loodud riik sai ka uued õiguslikud alused, mis ei põhinenud küll otseselt 1938. aastal vastu võetud põhiseadusel, kuid järgisid restitutsiooni vaimu. Muu hulgas muutis see oluliselt siin elavate inimeste positsiooni. Vastuvõetud kodakondsuse ja keeleseaduse, samuti välismaalaste seaduse ja teiste õigusaktide tõttu leidis enamik okupatsiooni ajal Eestisse saabunutest end immigrandi staatusest. Tuli valida, kas täita enamikus Euroopa riikides normiks olevad naturalisatsiooniprotsessiga kaasnevad nõudmised, jääda äraootavale seisukohale või valida mõne teise riigi kodakondsus. Immigrandi staatus ei tähendanud vaid formaalset muutust, see väljendus paljudes sisulistes asjades.

Riigi ühtsus ja eri rahvusgruppide võimalikult vähene polariseeritus on arengu, stabiilsuse ning heaolu võti. Põhirahvust eristada võimaldavate multikultuursete ühiskondade puhul on välja toodud strateegiaid ning iseloomustatud kujunenud suhteraamistikku. Üks neist on läheduse-kauguse põhiastmete mõõtmine.

Assimilatsioon

Esimene põhiaste on assimilatsioon, mille sisu on identiteedimuutus. Selle peatunnus on, et muulased võtavad üle põhi- ehk dominantrahvuse keele (ka kodus); samuti hakatakse järgima ühiskonna kultuurile omaseid käitumismalle ja tavasid. Assimilatsioon on isiksuse süvastruktuure haarav teisenemine ja selle puhul on sage teatud marginaliseerumine (viibimine eikellegimaal) ning ülekompensatsioon (püüd olla rohkem põhirahvuse esindaja kui viimane ongi). Samas saab assimilatsioon toimuda vaid kindlate sisetegurite (tugev motivatsioon) ja välistingimuste (vastuvõtlik keskkond) olemasolul.

Integratsioon

Teine põhiaste on integratsioon, mis tähendab tervikliku ühiskonna teket ja selle eri rahvusest liikmete osalemist eri struktuurides ja sfäärides täieõiguslike ja võrdsetena. Integratsioon erineb assimilatsioonist eelkõige selle poolest, et rahvusvähemus säilitab oma kultuurilise ja keelelise omapära, olles samal ajal suuteline edukalt tegutsema asukohamaa ühiskonnas. Integratsiooni põhitunnus on muu hulgas kakskeelsed vähemusrahvuse esindajad (riigikeele oskus koos oma keele säilimisega), samuti mõlema tolerantsus erinevuste suhtes (multikultuurse ühiskonna aktsepteerimine) ning riikliku identiteedi domineerimine rahvusliku üle. Integratsioon on mõlemapoolset pingutust nõudev suhtetüüp — ühelt poolt tähendab see vähemusrahvuse kohaliku keelde ja kultuuri sisseelamist, teisalt ka põhirahvuse aktsepti mitmekultuurilisele riigile.

Separatsioon

Kolmas põhiaste on separatsioon. See kirjeldab olukorda, kus nii põhi- kui ka vähemusrahvus elab omaette maailmas, nendevahelisi kontakte, suhtlemist ja vastastikust huvi on vähe — toimub vaikne eristumine. Separatsiooni kirjeldab näiteks ühe riigi territooriumil kahe omaette ning eri keelt rääkiva ühiskonna olemasolu. Kahe koosluse vahel ei ole dialoogi, levivad rahvuslikud hirmud, müüdid, eelarvamused. Toimib rahvustevaheline tööjaotus ja tööturg on segmenteerunud. Vähemusrahvused vastanduvad riigile, elanikkond on organiseerunud etnilisel alusel.

Konfrontatsioon

Neljas tüüp on konfrontatsioon ehk aktiivne vastasseis (separatsiooni institutsionaliseeritud variant). Siia kuulub näiteks radikaalsete liidrite esilekerkimine vastandunud etnilistes gruppides. Rõhutakse minevikule, otsitakse pidevalt süüdlasi. Toimub aktiivne eristumine, vähemusrahvused on kaitsepositsioonis.

Läheduse-kauguse suhet saab vaadata ka Kaufmanni (2004) välja toodud domineeriva etnilise grupi mõiste kaudu. See mõiste sai muuhulgas empiirilist tuge peale idabloki lagunemist toimunud rahvusriikide taastamist — seni pigem allasurutud põhirahvused saavutasid vähemusrahvuseks muutunud etniliste gruppidega võrreldes suhteliselt paremad positsioonid. Vähemuseks muutumine põhjustas olukorra, kus tekkisid uued või taastati kultuuri ja ajaloo diskursused, identifitseerimine ning võimujaoitus muutus vastupidiseks.

2007. aasta suvel ja sügisel koostas Statistikaamet integratsiooni eelduseks olevaid hoiakuid ja tõekspidamisi hindava uuringumooduli. Sellega hinnati vastajate eesti keele oskust ning suhtumist eesti keelde. Samuti puudutati kultuurilist kuuluvust, riigi ja ühiskonnatunnetust. Vaatluse all olid ka hinnangud võimalikule kodus vene keelt kõnelevate inimeste diskrimineerimisele.

Küsitleti nii eesti kui ka vene keelt koduse keelena rääkivaid inimesi.

Eesti keele oskus ja suhtumine selle kasutusse

Muukeelses keskkonnas töötamisel ning elamisel on riigikeele oskusele suur mõju. Mida enam on riiki immigrereunud inimestel võimalusi vältida riigikeeles suhtlemist, seda vaevalisem on keelt omandada ja osata (Chiswick 2002).

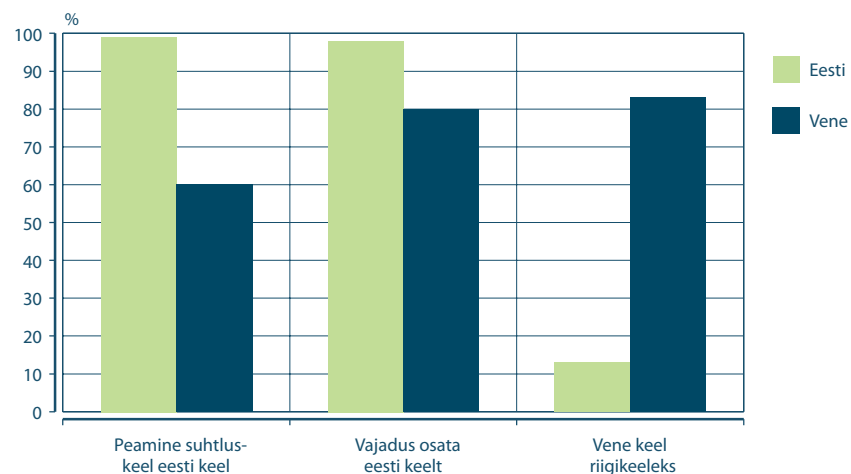
Nii on üsna ootuspärane, et Ida-Viru maakonnas elavatel koduse keelena vene keelt kõnelevatel inimestel oli võrreldes teistes maakondades elavatega kõige halvem eesti keele oskus. Suhtlustasemel rääkis eesti keelt vähem kui viiendik vastanutest, samas Harjumaal ja ülejäänud maakondades oskas eesti keelt igapäevase suhtlemise piires või kõrgemal tasemel veidi üle poole.

Eesti keele oskust mõjutab palju ka sünniriik. Eestis sündinud kodus vene keelt rääkivate inimeste eesti keele oskuse tase oli võrreldes praeguse SRÜ territooriumil sündinutega märksa kõrgem. Eesti keelt väitis kõnes ja kirjas valdavalt kolmandik, ülejäänud said vajalikud toimingud tehtud ning vaid 14% ei osanud keelt üldse. Eesti keelt ei osanud SRÜ riikides sündinutest üldse 40% ning vaid 18% valdas keelt kõnes ja kirjas. Keeleoskust mõjutab ka haridustase — kodus vene keelt rääkivatel inimestel on seda parem keeleoskus, mida kõrgem on nende haridus.

Kodus eesti keelt kõnelevate inimeste hinnangul peaks see olema peamine suhtluskeel Eestis. Sellega nõustus täielikult 92% ja pigem nõustus 7% eesti keelt koduse keelena kõnelevatest inimestest. Mõõndusteta suhtutakse eesti keele staatusesse suhtlemisvahendina ja kompromissile ei minda ka selles, mis puudutab eesti keele oskust Eesti territooriumil. Nimelt nõustus 86% täielikult väitega, et Eestis elavad inimesed peaksid oskama eesti keelt. Mõningate eranditega väljendas siiski nõusolevat seisukohta 13%. Vähesel määral eristati siiski igapäevasuhtlust ja keeleoskust riigi seisukohast, et Eestis on vaid üks riigikeel. Vene keelt nägi võimaliku riigikeelena pigem positiivselt või positiivselt 13% kodus eesti keelt kõnelevatest inimestest. Valdav enamik oli siiski vene keelele ametliku staatuse andmise vastu. Seda pidas täiesti vastuvõetamatuks 66% ning 20% pidas ideed pigem negatiivseks.

Tunduvalt erinevaid hinnanguid eesti keele kasutusele, oskusele ja vene keele staatusele andsid kodus vene keelt kõnelevad inimesed. Kõige suurem erinevus ilmnes suhtumises vene keele staatusesse. Seda keelt kodus rääkivatest inimestest nõustus 53% täielikult, et vene keel peaks Eestis riigikeel olema, pigem nõusolevat seisukohta avaldas 30% inimestest. Taotlus vene keelele riigikeele staatuse anda ei välistanud seisukohta, et Eestis alaliselt elavad inimesed peaksid oskama eesti keelt. Siiski arvas nii eesti keelt koduse keelena rääkivate inimestega võrreldes ligi viiendik vähem. Vaid veidi üle poole koduse vene keelt rääkivatest inimestest nõustus kas täielikult või teatud mõõndustega, et Eestis peaks peamine suhtluskeel olema eesti keel.

Hinnang eesti keele staatusele koduse keele järgi

Allikas: Leibkonna ülduuring. Integratsioonimoodul.

Koduse keelena vene keelt kõnelevate inimeste hinnangutes ilmnesid suhtumises eesti keelde ja selle kasutusse suured erinevused sõltuvalt sellest, kas omati kodakondsust, osati keelt või mitte. Näiteks arvas veidi üle 70% kodakondsuse ja keeleoskusega inimestest, et eesti keel võiks olla peamine suhtluskeel. Kodakondsuse ja keeleoskusega inimestest olid sellega päri vaid pooled. Üle 60% Eestis sündinud ja kodus vene keelt kasutatavatest inimestest arvas, et peamine suhtluskeel peaks olema eesti keel, SRÜ riikides sündinuist arvas sama veidi üle 50%. Koguni 90% kodakondsuse ja keeleoskusega inimestest nõustus, et alaliselt Eestis elavad inimesed peaksid eesti keelt oskama. Kodakondsuse ja keeleoskusega inimestest arvas sama veidi üle 70%. Seegi on pigem positiivne, sest enamik eesti keelt mitteoskavatest venekeelsetest inimestest peab siiski eesti keele oskust vajalikuks. Sõltumata keeleoskusest ja kodakondsusest leidis enamik kodus vene keelt kõnelevatest inimestest, et vene keel peaks olema Eestis riigikeel. Nii arvas 75% eesti keele oskuse ja kodakondsusega inimestest ning ligi 90% eesti keele oskuse ja kodakondsuseta inimestest. Inimese sünnikoht ei mõjutanud kuigivõrd soovi saada teiseks riigikeeleks vene keel.

Kultuurinormid ja tavad

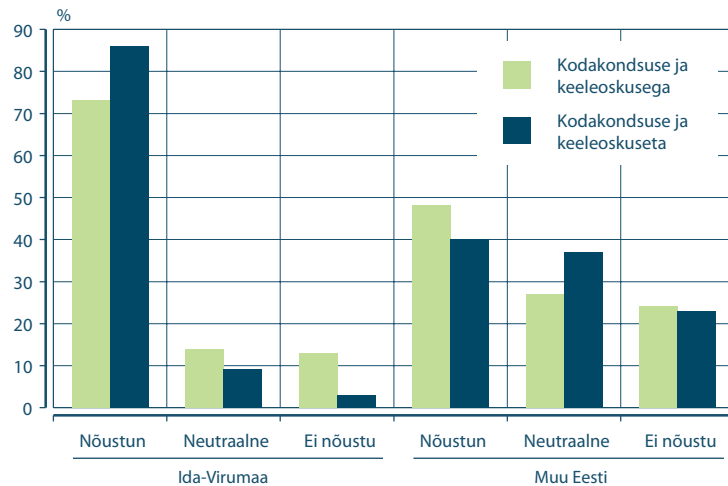
Eesti kultuuri iseloomustab omapärane, rohkete välislaenude segu alates soomeugri ja indo-euroopa algupärasest keelesüsteemis ja lõpetades viimastel aastasadel väljakujunenud luterliku ning saksaliku üldtaustaga. Kultuur muutub ajas, kuid selle peamiste tunnusoonte teisenemine ilma välissurveleta võtab aega sajandeid. Okupatsiooni võis pidada välissurveks, kuid eesmärgiks seatud kõigi Eesti inimeste liitmist ühise nõukogude kultuurinimetaja alla ei saavutatud, kuigi mõju avaldas see kindlasti. Mõnel juhul õnnestus likvideerida senine kultuuriidentiteedi tunnetus, kuid asemele tekkis vaid killustunud identiteet, mille puhul võis rääkida üldtunnustatud normide ja tavade kadumisest. Hoolimata kultuurilise identiteedi mõningasest fragmenteerumisest saab integratsiooni edukust siiski hinnata näiteks avalikus sfääris suhtlemisel kasutatavate kultuurinormide eelistuse kaudu.

Vene keelt koduse keelena kõnelevatest inimestest leidis kolmandik, et kodus või eraelus peaksid mitte-eestlased juhinduma eelkõige Eesti kultuuri tavadest ja normidest, suur osa oli neutraalsel seisukohal ning veidi üle kolmandiku vastu. Üle poole venekeelsetest vastanutest nõustus, et avalikus sfääris ehk koolis ja tööl võiks mitte-eestlased toimida Eesti kultuuriruumile omaselt. Üle kolmandiku oli seda meelt, et avalikus sfääris võiks lähtuda vanemate päritolumaa ehk enamikul juhtudel Venemaa kultuurist.

Eesti keelt koduse keelena kõnelevatest inimestest arvasid peagu pooled, et Eestis elades peaks mitte-eestlased eraelus ja kodus juhinduma eestlaste kommetest. Vaid kümnendik eesti keelt kõnelevatest inimestest ei nõustunud, et siinsed mitte-eestlased peaksid kodus ja eraelus Eesti tavade ja normide järgi elama. Kodus eesti keelt rääkivatest inimestest nõustus 80%, et mitte-eestlased peaksid avalikus sfääris tegutsema ja asju ajama Eesti kultuuri tavade ja normide järgi.

Eesti kodakondsusega ja keelt oskavate kodus vene keelt kõnelevate inimeste hinnangud erinesid tunduvalt kodakondsuse ja keeleoskusega inimeste omast. Viimased olid enam seda meelt, et nii eraelus kui ka avalikus sfääris peaksid mitte-eestlased elama vanemate päritolumaa tavade ja kommete järgi. Kodakondsusest ja keeleoskusest on kohati isegi olulisem inimese elukoht. Võrreldes Ida-Virus ja mujal Eestis (v.a Harju maakond) elavate inimeste hinnanguid eraelus ja kodus toimimise kohta, on Ida-Virus elavatel inimestel hoolimata kodakondsusest selge seisukoht, et toimima peaks vanemate päritolumaa tavade ja kommete järgi.

Venekeelsete inimeste hinnang vanemate päritolumaa tavade järgi elamisele eraelus ja kodus

Allikas: Leibkonna ülduuring. Integratsioonimoodul.

Tööturg ja haridussüsteem

Kodus eesti keelt rääkivatest inimestest oli ligi 90% pigem seda meelt, et mitte-eestlastel ja eestlastel on võrdsed võimalused saada erialast tööd. Vähemalt neli viiendikku arvas, et mitte-eestlastel on eestlastega võrdsed võimalused saada ka juhtivale ametikohale, omandada kõrgharidust ning saada sama töö eest sama palka.

Teisisõnu, eesti keelt koduse keelena kõnelevad inimesed ei arva, et Eestis seatakse tööturul piiranguid etnilisest kuuluvusest lähtuvalt.

Kodus vene keelt kõnelevate inimeste arvates ei ole tööturul võrdsete võimalustega kaugeltki kõik korras. Pooled neist arvasid, et mitte-eestlastel pigem ei ole võrdseid võimalusi saada erialast tööd. Üle kuuekümne protsendi arvates ei ole mitte-eestlastel võrreldes eestlastega võrdseid võimalusi tõusta juhtivale ametipositsioonile ning saada kõrgemat haridust. Üle poole vastas, et mitte-eestlased kipuvad võrreldes eestlastega sama töö eest madalamat palka saama.

Oluline on, et vene keelt koduse keelena kõnelevate ning eesti keelt oskavate ja kodakondsusega inimeste hinnangud ei erinenud kuigi palju võrreldes eesti keele oskuse ja kodakondsuseta inimestega. Olenemata keeleoskusest ja kodakondsusest arvasid veidi enam kui pooled vene keelt koduse keelena kõnelevad inimesed, et Eestis on tööturul eelised eestlastel.

Hinnangute diametraalset erinevust kinnitas ka faktoranalüüs. Selle kohaselt olid kahe grupi nimetajad vastavalt „Jah, on võrdsed võimalused tööturul ja haridussüsteemis“ ning „Ei ole võrdseid võimalusi tööturul ja haridussüsteemis“.

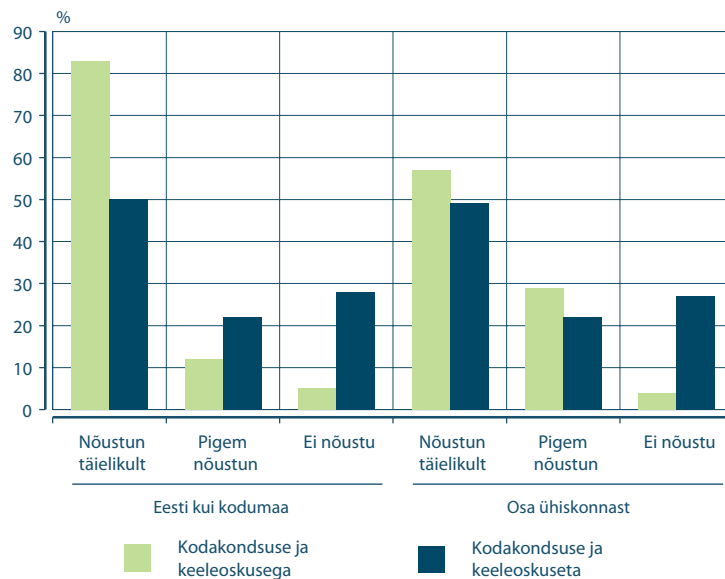
Identiteet ja ühiskondlik kaasatus

Eestit pidasid oma kodumaaks peagu kõik kodus eesti keelt rääkivad inimesed. Vene keelt kõnelevatest inimestest pidas enamik Eestit oma kodumaaks, viiendik oli kahtleval seisukohal ning 15% ei pidanud Eestit oma kodumaaks. 25% vene keelt kõnelevatest inimestest pidas oma kodumaaks mõnda teist riiki. Eeldatavalt näitavad andmed sedagi, et osa venekeelsete inimeste puhul võib rääkida ka mitmest riigiidentiteedist — ühelt poolt peetakse oma kodumaaks Eestit, teisalt tuntakse tugevaid sidemeid näiteks mõne endisesse Nõukogude Liitu kuulunud alaga.

Koduse keelena eesti keelt rääkivatest inimestest tunnetas viis protsenti, et nad pole Eestis teretulnud, venekeelsetest elanikest tunnetas sama aga veidi üle kolmandiku. Vaid veidi üle poole ehk 56% tundis end Eesti ühiskonna liikmena. Murettekitav oli, et 40% Eestis sündinutest ei tundnud end ühiskonna osana. Siiski polnud vene keelt koduse keelena rääkivate inimeste seas kuigi hea meelega Eestist mujale elama asuda soovijaid. Eestist lahkumise soovis oli üsna veendunud 3%, sellele oli mõelnud 6%. Eesti keelt koduse keelena kõnelevatest inimestest oli Eestist lahkumisele mõelnud 4%.

Eesti keele oskus ja kodakondsuse olemasolu lähendavad tunduvalt kodus vene keelt kõnelevate inimeste kodumaatunnetust eestikeelsete inimeste omale, samuti tuntakse end rohkem Eesti ühiskonna osana. Oma koduks pidas mõnda muud riiki 40% kodakondsuse ja eesti keele oskusega venekeelset inimest, eesti keelt oskavatest ja kodakondsusega inimestest vaid 12%. Suurt rolli mängis seegi, kas inimene oli Eestis sündinud või mitte. Eestis sündinud kodus vene keelt rääkivate inimeste suhtumine Eestisse kui kodumaasse ei erinenud eriti eesti keelt koduse keelena rääkivate inimeste omast. Seevastu mujal sündinutest ei pidanud Eestit oma kodumaaks kolmandik. Tunduvalt enam keeleoskuse ja kodakondsuseta inimesi tundis, et neisse ei suhtuta Eestis eriti sõbralikult. Nende seas oli eesti keele oskuse ja kodakondsusega inimestest paar protsendipunkti rohkem Eestist hea meelega lahkuda soovijaid.

Kodumaatunnetus ning ühiskonda kuulumine

Allikas: Leibkonna ülduuring. Integratsioonimoodul.

Integratsiooni eeldus on usk, et ühisosa jagades ja suurendades on võimalik teineteisest erinevatel etnilistel gruppidel harmooniliselt koos elada. Kodus eesti keelt kõnelevad inimesed olid enam seda meelt, et eri rahvuste kooselamine põhjustab paratamatult nendevahelisi konflikte. Täielikult nõustus sellega 20% vastanutest, kolmandik oli väitega pigem nõus. Kodus vene keelt rääkivatest inimestest oli väitega täiesti nõus vaid 9% ning pigem nõus 30% vastanutest. Kui konfliktivõimalusi hindasid kodus eesti keelt kõnelevad inimesed vene keelt rääkivatest palju suuremaks, siis hinnangud kultuurilise mitmekesisuse rollile sarnanesid märksa enam. Mõlema grupi puhul oli üle kahe kolmandiku seda meelt, et eri keeli kõnelevad ja kultuuriliselt erinevad rahvused rikastavad eluolu.

Kokkuvõtteks

Häid rahvussuhteid silmas pidades on Eesti riik valinud integratsioonistrateegia. Iga strateegia õnnestumiseks on vaja eeldusi ja sündmuste prognoosi. Selge on, et praegu valemis olevad muutujad on järgmiseks korraks teisenenud. Muutujaid saab nimetada ka integratsiooniprotsessi võimalusteks ja ohtudeks. Võimalustena võib käsitleda enamiku koduse keelena vene keelt rääkivate inimeste arvamust, et Eestis alaliselt elavad inimesed peaksid oskama eesti keelt ning ka veidi üle poole venekeelsete arvamust, et peamine suhtluskeel peaks olema eesti keel. Pigem positiivseks võib pidada seda, et ainult kolmandik kodus vene keelt kasutavatest inimestest arvas, et mitte-eestlased ei peaks avalikus sfääris käituma Eesti kultuuri tavade ja normide kohaselt. Integratsiooniprotsessi soodustavateks teguriteks osutusid mõneti prognoositavalt eesti keele oskus ja kodakondsus.

Integratsiooniprotsessile on ohuks esmalt see, kui enamik vene keelt koduse keelena rääkivatest inimestest näeks vene keelt riigikeelena, siis suurem osa kodus eesti keelt rääkivatest inimestest on täielikult sellise mõtte vastu. Muret tekitab ka paljude vene keelt koduse keelena rääkivate inimeste arvamus, et tööturul ja haridussüsteemis on mitte-eestlastel võrreldes eestlastega väiksem võimalus saavutada seatud eesmärgid. Kindlasti väärneb tähelepanu, et kui valdav enamik koduse keelena vene keelt rääkivatest inimestest peab Eestit oma kodumaaks, siis vähem on ennast Eesti ühiskonna osaks pidajaid. 40% Eestis sündinutest ei tundnud end Eesti ühiskonna liikmena. Endiselt on ebapiisav ka kodus vene keelt kõnelevate inimeste eesti keele oskuse tase, seda eriti piirkondades, kus venekeelsed elanikud on enamik seal elavatest inimestest.

Integratsiooni puhul on rõhutatud sotsiaalsete võrgustike rolli. Colemani (1988) järgi loob võrgustike olemasolu eeldused sotsiaalse kapitali tekkeks, selle püsimiseks. Võrgustikud eri kogukondade vahel on ka põhiline integratsiooniprotsesse edasiviiv jõud. Kui aga võrgustike kaudu jääb side põhirahvusega nõrgaks, hakkab see integratsioonile vastu töötama ja immigrandid leiavad end segmenteerunult keelelis-kultuurilistest enklavidest (Granovetter 1974).

Eestis on sotsiaalsed võrgustikud põhirahvuse ja peamiselt kodus vene keelt kõnelevate etniliste gruppide vahel nõrgad. Sellise olukorra põhjus ja võrgustike arengu takistus on etniline segregatsioon tööturul, haridussüsteemis ning eri piirkondades. Senise tegelikkuses eraldiseisva eesti- ja venekeelse hariduskorralduse muutmine (etnilisi eripärasid arvestades) alates alusharidusest järk-järgult eestikeelseks võib pikaajalises kontekstis olla üks võtmetest, mis peaks muutma hinnanguid ka tööturul ja annaks kokkuvõttes põlvkondade vahetumisel võimaluse rääkida koos mängides, õppides ja töötades loodud tugevate sotsiaalsete võrgustikega integreerunud ühiskonnast.

Kirjandus

Chiswick, B. (2002). *Do Enclaves Matter in Immigrant Adjustment?* — IZA Discussion Paper.

Coleman, D. (1988). *Social Capital in the Creation of Human Capital*. — *American Journal of Sociology*.

Granovetter, M. (1974). *Getting a Job*. Chicago. The University of Chicago.

Kaufmann, E. (2004). *Dominant Ethnicity: From Background to Foreground*. Department of Politics and Sociology. Birkbeck College, University of London.